

АФЕКТИВЕН БАЛАНС И СОЦИАЛНА СРЕДА В ЮНОШЕСКА ВЪЗРАСТ

Е. Папазова¹, Р. Антонова²

¹ *Институт за изследване на населението и човека при БАН*
eva.papazova@gmail.com

² *Фондация „Здраве и социално развитие“*
r.antonova@hesed.bg

Резюме. Целта на статията е да се проследи и анализира афективният баланс при юноши от домове за деца, лишени от родителски грижи, сегрегирано ромско училище, смесен тип училище и българско училище. Изследвани са 309 лица в юношеска възраст. Използвана е скалата на Брадбъри за измерване на афектите (*Affect Scales: Positive Affect, Negative Affect, Affect Balance; Bradburn, 1969*). Резултатите показват, че юношите от българското училище са с по-висок позитивен афект, спрямо юношите от сегрегираното ромско училище и юношите от домовете за деца и юноши, лишени от родителски грижи.

Ключови думи: афективен баланс, социална среда, юношеска възраст

Условията, които правят хората щастливи и удовлетворени от живота, са във фокуса на нарастващ брой изследвания през последните години. Всички хора, независимо къде живеят по света, искат щастие, доволство, искреност, спокойствие и удовлетвореност от живота.

Според Майерс (Myers, 2000), новите научни изследвания върху щастието би трябвало да се базират върху два въпроса: а/ Колко щастливи са хората? и б/ Кои са щастливите хора?. Отговорите на тези въпроси би трябвало да предоставят информация за условията, качествата и характеристиките, които правят хората щастливи. Литературата, която засяга субективното психично благополучие сочи, че болшинството от хората твърдят, че са удовлетворени от своя живот и са с преди всичко неутрално настроение през повечето време (Diener, Sandvik, & Pavot, 1991).

Удовлетворението от живота сред младите може да бъде надежден индекс за позитивното развитие в дадена държава (Park, 2004). Благополучието на дадена държава не може да бъде разграничено от това на благополучието на младите хора в нея.

СУБЕКТИВНО ПСИХИЧНО БЛАГОПОЛУЧИЕ

Повечето съвременни изследвания операционализират щастието като „субективно психично благополучие“ (СПБ), личностните самооценки относно степента на позитивен афект, негативен афект и цялостното удовлетворение от живота (Andrews & Withey, 1976; Diener & Emmons, 1984), които са взаимосвързани, но емпирично разграничими дименсии (Lucas, Diener, & Suh, 1996; Stones & Kozma, 1985).

Преобладаващият подход за изучаване на благополучието, е обозначен с термина

субективно психично благополучие. СБП се състои от два основни компонента: а) оценки относно жизнената удовлетвореност и б) *афективен баланс или степента, до която нивото на позитивния афект има надмощие над негативния афект в даден живот* (Andrews & Withey, 1976; Diener, 1984).

Фактът, че хората със силен невротизъм са по-нещастни, а екстравертите по-щастливи, предоставя насока за това как да се промоцира или насърчава СБП (Watson, 2000). Личността е трудно да се промени; до 80% от вариацията на СБП може да бъде наследствена (Lykken & Tellegen, 1996; Tellegen et al., 1988); и даден афект е стабилен сред широко вариращи ситуации (Watson, 2000). Бриф и колеги (Brief et al., 1993) откриват, че както обективните житейски обстоятелства, така и личностните черти индиректно предсказват СБП чрез техния ефект върху интерпретацията на жизнените събития и обстоятелства.

Изследванията върху афективния баланс използват понятието за благополучието, което кореспондира с популярното използване на термина щастие. Щастието е афективно ориентирана оценка на благополучието, което обхваща „превъзходството на позитивния афект над негативния афект“ (Diener, 1984, p. 543). От гледна точка на тази перспектива, когато се справяме добре ние сме щастливи, когато преживяваме повече позитивни чувства (като субективни оценки), отколкото негативни чувства в нашия живот.

АФЕКТИВЕН БАЛАНС

Работната дефиниция на афекта варира сред изследователите (Fredrickson, 2001) и за това е необходимо особено внимание, когато се сравняват полови различия по отношение на афектите, тъй като това може силно да повлияе на заключенията, които се извличат от тези сравнения.

Афективният баланс предполага, че *благополучието е частично базирано на надмощието на позитивните афекти над негативните в даден живот* (Bradburn, 1969). От своя страна, афектът е понятие,

изразяващо психологичното състояние на индивида, повлияно от различни субекти и обстоятелства. Това състояние може да бъде както положително (възторженост, радост, щастие), така и отрицателно (покруса, скръб, нещастие), но също така и състояние на безразличие (апатия).

Това допускане, че емоционалното ниво е важно, ако ли не определяно от благополучието, е обвързано с индивидуална морална преценка, която разглежда щастието като мерило за добрия живот. За представителите на западните култури, както пише Тайлор (Taylor, 1985: 262) „добрият живот се определя в термините на емоционалното удовлетворение“.

Като подход за оценяване на благополучието, афективният баланс е в следствие усложнен от очевидната си зависимост от западните емоции и пропуска да се включат културно специфични емоции, типични за не-западните общества и култури. Западните емоции се описват чрез две скали за измерване (Russell, 1980). Те могат да бъдат организирани около първата променлива приятен/хубав срещу неприятен/лош и втората дименсия на активен/ с висока енергия срещу пасивен/ с ниска енергия.

В индивидуалистичните култури, по-голяма част от емоционалния живот се фокусира върху индивида. Това е консистенно с нашето разбиране за нас самите като същества с вътрешен свят и дълбочина (Dreyfus & Rabinow, 1983; Taylor, 1989). Хората в колективистичните култури са по-склонни да използват външни причини (като социална среда) и да интерпретират своя емоционален опит, отколкото да го изучават, както в западните общества.

Според тези разбираня не е учудващо че Диенер и Диенер (Diener & Diener, 1995) откриват, че средната стойност на удовлетворението от живота за дадена страна високо корелира със степента на индивидуализъм. Тези резултати подкрепят хипотезата, че въпреки намеренията да бъде ценностно-неутрално, субективното благополучие е всъщност нормативно; неговият дизайн предполага ценности и допускания, които са централни за Западната култура.

СПБ и СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ СТАТУС

Съществува съществена дискусия в литературата за субективното психично благополучие относно степента на взаимовръзване между доходите и субективното психично благополучие /СБП/ (Diener et al., 2003). Някои изследователи откриват умерена корелация между СПБ и социално-икономическия статус (Diener, Suh, et al., 1995); други докладват, че откриват слаба корелация (Inglehart, 1990). Трети, не откриват никаква зависимост (Myers, 2000).

В едно важно изследване, Бисвас-Диенер и колеги (Biswas-Diener et al., 2004) откриват, че популация от бездомни в Калкута има по-високи равнища на СПБ, отколкото популация от бездомни в САЩ. Изследователите приписват тези различия в СПБ на различните равнища на семейна подкрепа сред двете бездомни популации. Тези открития предполагат, че съществува ниска корелация между СПБ и социално-икономическия статус.

Високият доход, индивидуализмът, човешките права и равенството в обществото силно корелира със СПБ (Diener, Diener, et al., 1995). Индивидуалистичните нации основно имат високи равнища на СПБ, отколкото колективистичните култури.

Съвременните теоретици на културата и субективното психично благополучие отстояват, че значението, което хората атрибутират на удовлетворението от живота и поведението може да е различно сред различните културни контексти (Diener, Oishi, & Lucas, 2003; Diener & Suh, 2000; Triandis, 2000). Теоретиците на субективното психично благополучие сред културите вярват, че социално-психологическата ориентация към индивидуализъм или колективизъм може да е предиктор за удовлетвореността от живота (Diener, Diener, & Diener, 1995).

Влиянието на културата върху психичното благополучие търси медираща функция на културата върху взаимовръзката на афективния баланс и удовлетвореността от живота. В индивидуалистичните култури личността е по-силен предиктор за удов-

летвореността от живота в сравнение с колективистичните (Suh et al., 1998). В индивидуалистичните държави поведението е функция от личностовите диспозиции и емоции. В тези държави акцентът е върху хедонизма, докато в колективистичните държави се очаква индивидът да подчинява чувствата и желанията си на целите на групата. В индивидуалистичните държави основна ценност е автономността, а в колективистичните – сътрудничеството.

С други думи, колективистичните общества са по-силно ориентирани към външни стандарти. В индивидуалистичните култури, водещи са личните вътрешни цели и емоционалните преживявания, докато в колективистичните култури, удовлетвореността от живота се определя еднакво от индивидуалните цели и културните ценности (Suh et al., 1998). Така например в колективистичните азиатски култури приятните и неприятните емоции са еднакво очаквани, докато в индивидуалистичните – Испания, Пуерто Рико и Южна Америка – приятните са силно желани, а неприятните изобщо не са очаквани (Diener & Biswas-Diener, 2001).

В изследване, в което участват 65 държави, България заема 59-та позиция при ранжиране на стойностите по щастие. Повече от половината изследвани лица в България (57%) са се определили като щастливи (Inglehart, 1990). Националните характеристики – материално състояние, социално равенство, политическа свобода, достъп до знания – изчерпват 77% от вариациите на щастие (Veenhoven, 1992). Индивидуалистичните, богати и демократични държави, се характеризират с по-високо психично благополучие на гражданите си (Diener & Suh, 2000).

В България субективното психично благополучие, както и когнитивният, и афективният му компонент, са много ниски. Обяснението може да се търси в ниските доходи, като това обяснение не е напълно задаволително, защото има държави с по-ниски доходи, в които обаче хората са по-щастливи и удовлетворени от живота. Има 16 държави с по-нисък доход, отколкото в България, в които обаче субективното психично благо-

получие е по-високо. В Нигерия например, която е с най-нисък доход от 65-те изследвани държави, субективното психично благополучие е значително по-високо от това в България (76 срещу 57 % респективно).

В литературата у нас не се откриват изследвания, които да търсят взаимовръзка между субективното психично благополучие, афективния баланс и социалната среда. Ето защо, възникна идеята да се направи изследване, което да се опита да проследи тази взаимовръзка. Настоящото изследване си постави за цел да разгледа взаимовръзката между афективния баланс и социалната среда при деца от домове, лишени от родителски грижи, сегрегирано ромско училище, смесено училище и българско училище. Предполагаме, че по всяка вероятност децата от домовете за деца и юноши, лишени от родителски грижи ще се отличават с по-нисък афективен баланс от своите връстници от останалите три институции, тъй като те са с най-нисък социално-икономически статус.

ДИЗАЙН НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Цел

Да се проследи влиянието на социалната среда върху афективния баланс при юноши от домове за деца, лишени от родителски грижи, сегрегирано ромско училище, смесен тип училище и българско училище.

Задачи

Да се установи влиянието на социалната среда върху афективния баланс при юноши от домове за деца, лишени от родителски грижи, сегрегирано ромско училище, смесен тип училище и българско училище.

Хипотези

1. Юношите от домовете за деца, лишени от родителски грижи ще се отличават с по-

нисък афективен баланс от своите връстници от сегрегираното ромско училище, смесения тип училище и българското училище, тъй като са с най-нисък социално-икономически статус

2. Юношите от българското училище ще се отличават с най-висок афективен баланс спрямо своите връстници от домовете за деца и юноши, лишени от родителски грижи, смесения тип училище и българското училище, тъй като са с най-висок социално-икономически статус

МЕТОД

Използвана е скалата на Брадбърн за измерване на афектите (Affect Scales: Positive Affect, Negative Affect, Affect Balance; Bradburn, 1969). Скалата е изградена върху модела за субективното благополучие, който е резултат от индивидуалната позиция на личността по две независими дименсии – една позитивна и една негативна. Моделът се базира върху резултатите от изследвания с четири малки общности, при които е било изследвано разнообразие от негативен и позитивен опит и е било открито, че преживяванията не корелират помежду си. Въпросникът се състои от три скали, като скалата за Позитивен афект се свързва и припокрива позитивните емоции, скалата за Негативен афект припокрива негативните емоции, а скалата за Афективния баланс отразява надмощието на позитивните над негативните емоции. Десетте айтема са представени като серия от „да“ – „не“ въпроси относно това как се е чувствал човек през „последните няколко седмици“. Примерни айтеми за скала Позитивен афект са: „Особено развълнуван или заинтересуван от нещо“, „На върха на щастието“, „Така, че нещата вървят по желания от Вас начин“. Примерни айтеми за скала Негативен афект са: „Много самотен или дистанциран от другите хора“, „Депресиран или много нещастен“, „Разстроен, защото някой Ви критикува“. Една точка се дава на всеки позитивен отговор на айтемите за Позитивен афект и една точка

се дава на всеки негативен отговор на айтемите за Негативен афект. Афективният баланс се изчислява по следната формула – Позитивен афект минус Негативен афект плюс константното число 5 (за да се избегнат негативни стойности).

Методиката е адаптирана за български условия от Е. Папазова.

ИЗСЛЕДВАНИ ЛИЦА

Извадката се състои от 309 изследвани лица в юношеска възраст. 102 от тях са ученици от 31-во СУЧЕМ „Ив. Вазов“, гр. София, което е българско училище, 51 са ученици от 135-то СОУ „Ян Амос Коменски“, гр. София, което е училище от смесен тип с ученици от български и ромски произход, 89 са ученици от СОУ „Найден Геров“, гр. Пловдив, което е сегрегирано ромско училище и 67 юноши са от 5 дома за деца лишени от родителски грижи в страната – ДДЛРГ „Люба Тенева“, гр. Берковица, ДДЛРГ „Ас. Златаров“, гр. София, ДДЛРГ „Констанца Ляпчева“, гр. Долна Баня, ДДЛРГ „Българка“, гр. Ст. Загора, ДДЛРГ „Хр. Смирненски“, с. Балван, община В. Търново. Изследването е проведено групово през периода март 2011 – октомври 2011.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

Статистическият анализ на данните показва, че надеждността на скалата на Брадбърн за измерване на афектите е добра, а алфите на Кронбах за подskalите за Позитивен и

Негативен афект не са достатъчно високи. Измереният коефициент алфа на Кронбах за цялата скала е 0,60 (вж. табл. 1).

ТАБЛИЦА 1
НАДЕЖДНОСТ НА СКАЛИТЕ

Скали	Надеждност
ABS	α Кронбах
Цяла скала	.60
Подскала Позитивен афект	.51
Подскала Негативен афект	.51

На табл. 2 са представени резултатите от еднофакторния дисперсионен анализ (ANOVA), отразяващ влиянието на социалната среда върху афективния баланс на юношите. С болд в таблицата са отбелязани значимите коефициенти на Фишер.

Както се вижда от табл. 2 по скалата за позитивен афект се наблюдават значими различия. По другите две скали – за негативен афект и афективен баланс – коефициентите на Фишер не са значими. Социалната среда значимо оказва влияние върху позитивния афект, като с най-голям позитивен афект се отличават юношите от българското училище, следвани от юношите от смесеното училище, сегрегираното училище и най-накрая са юношите от домовете за деца и юноши, лишени от родителски грижи (вж. граф. 1).

За да се установи между кои от четирите групи по признака социална среда има значима разлика по отношение на позитивния афект беше направен пост-хок тест на Bonferroni. Пост-хок теста на Bonferroni показва, че юношите от българското училище

ТАБЛИЦА 2
ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛНАТА СРЕДА ВЪРХУ АФЕКТИВНИЯ БАЛАНС (ANOVA)

Социална среда	българско у-ще		сегрегирано домове		смесено у-ще	
	F	p	Mean	Mean	Mean	Mean
позитивен афект	5,642	0,001	3,91	3,28	3,31	3,78
негативен афект	1,788	0,149	3,24	3,04	3,33	3,64
афективен баланс	1,226	0,123	5,66	5,23	4,97	5,13

ГРАФИКА 1. Влияние на социалната среда върху позитивния афект (MEAN SCORES)

($M=3,91$; $p>0,001$) се отличават значимо с по-висок позитивен афект от юношите от сегрегираното ромско училище ($M=3,31$; $p>0,001$) и юношите от домовете за деца, лишени от родителски грижи ($M=3,28$; $p>0,001$). Не се наблюдават статистически значими различия между юношите от българското училище и юношите от смесеното училище по отношение на техният позитивен афект.

Така може да обобщим, че учениците от българското училище са значимо по-щастливи от своите връстници от сегрегираното ромско училище и домовете за деца, лишени от родителски грижи. От своя страна, юношите от сегрегираното ромско училище и домовете за деца, лишени от родителски грижи са по-малко щастливи, като по всяка вероятност това се дължи на социалната среда, която обитават. За смесената училищна среда, която не се различава значимо от тази в българското училище по показателя позитивен афект не могат да бъдат направени значими изводи. Този резултат е интересен, тъй като резултатът от друго изследване със същата извадка показва, че смесената училищна среда е психосоциално незряла по своята същност (Папазова и Антонова, 2012). По всяка вероятност интеграцията на ромските деца в българската образователна система, която върви по пътя на преместването им от сегрегираните ромски училища в смесен тип училища би трябвало да бъде преосмислена в полза на българските училища, където децата се чувстват значимо по-щастливи.

Изводи и заключение

Проведеното изследване даде възможност да се проследи и анализира влиянието на социалната среда върху афективния баланс в юношеска възраст.

Получените резултати дават основание да се твърди, че:

Юношите от българското училище са по-щастливи от своите връстници от сегрегираното ромско училище и домовете за деца и юноши, лишени от родителски грижи.

Следва да се обърне специално внимание на находката, че изследваните юноши от пет дома за деца, лишени от родителски грижи в страната, се отличават с най-нисък позитивен афект от връстниците си от българското училище, тъй като тя е в унисон с политиката по деинституционализация на децата в България.

Институциите за деца у нас са част от тежкото наследство, оставено от тоталитарната държава, в която се утвърждава политика, основана на идеята, че държавата е в състояние да се грижи по-добре за отглеждането и възпитанието на децата, отколкото техните семейства. Настаняването на деца в институции нарушава техните права, гарантирани от международни конвенции, по които Република България е страна (Конвенция на ООН за правата на детето, Конвенция на ООН за правата на хора с увреждания) и води до установяване на дискриминационни модели в образованието и достъпа до качествена грижа и услу-

ги. Ето защо, Българското правителство прие стратегически документ *Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“*, който очертава политическия ангажимент за реформа в системата на грижа за децата и семействата. Този процес е насочен към създаване на среда, в която институциите, гражданските организации, обществото и семействата зачитат правата на децата, осъществяват политики, насочени към развитие, социално включване и участие на всички деца. Реформата трябва да доведе до предотвратяване на настаняванията на деца извън техните семейства и включва създаване на нови услуги, включително замяна на системата от класически институции от интернатен тип с мрежа от услуги в общността. Тези услуги осигуряват подходи, които са индивидуално ориентирани към нуждите на всяко дете и неговото семейство и са с по-високо качество на грижата.

ЛИТЕРАТУРА

- Папазова, Е., Антонова, Р. (2012). Статуси на психосоциална зрелост и училищна и/или социална среда в юношеска възраст. *Списание на Българската академия на науките*, кн. 4, 16-21.
- Andrews, F.M., & Withey, S.B. (1976). *Social indicators of well being*. New York: Plenum.
- Biswas-Diener, R., Diener, E., & Tamir, M. (2004). The psychology of subjective well-being. *Daedalus*, 133, 18-26.
- Bradburn, N. (1969). *The structure of psychological well-being*. Chicago: Aldine.
- Brief, A.P., Butcher, A.H., George, J.M., & Link, K.E. (1993). Integrating bottom-up and top-down theories of subjective well-being: The case of health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64 (4), 646-653.
- Diener, E. & R.Biswas-Diener. (2001). New directions in subjective well-being research: The Cutting Edge [http://s.psych.uiuc.edu/~ediener/hottopic/NEW_DIRECTIONS.html]
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95 (3), 542-575.
- Diener, E., & Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 653-663.
- Diener, E., & Emmons, R.A. (1984). The independence of positive and negative affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(5), 1105-1117.
- Diener, E., & Suh, E. (2000). *Culture and subjective well-being*. Champaign, IL: MIT Press.
- Diener, E., Diener, M., & Diener, C. (1995). Factors predicting the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 851-863.
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluation of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403-425.
- Diener, E., Sandvik, E., & Pavot, W. (1991). Happiness in the frequency, not the intensity, of positive versus negative affect. In F. Strack, M. Argyle, & N. Schwartz (Eds.), *Subjective well-being: An interdisciplinary perspective* (pp. 119-139). New York: Pergamon.
- Diener, E., Suh, E., Smith, H., & Shao, L. (1995). National differences in subjective well-being: Why do they occur? *Social Indicator Research*, 34, 7-32.
- Dreyfus, H.L., & Rabinow, P. (1983). *Michael Foucault. Beyond structuralism and hermeneutics*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Fredrickson, B.L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology – The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56 (3), 18-226.
- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lucas, R., Diener, E., & Suh, E. (1996). Discriminant validity of well-being measures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 616-628.
- Lykken, D., & Tellegen, A. (1996). Happiness is a stochastic phenomenon. *Psychological Science*, 7(3), 186-189.
- Myers, D.G. (2000). The funds, friends, and faith of happy people. *American Psychologist*, 55, 56-67.
- Park, N. (2004). The role of subjective well-being in positive youth development. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591, 25-39.
- Russell, J.A. (1980). A circumplex model of affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 1161-1178.

- Stones, M.J., & Kozma, A. (1985). Structural relationships between happiness scales: A second order factorial study. *Social Indicators Research*, 17 (1), 19-28.
- Suh, E., Diener, E., Oishi, S. & Triandis, H.C. (1998). The shifting basis of life satisfaction judgments across cultures: Emotions versus norms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 482-493.
- Taylor, C. (1985). *Philosophy and the human sciences: Philosophical papers*, 2. New York: Cambridge University Press.
- Taylor, C. (1989). *Sources of the self: The making of the modern identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tellegen, A., Lykken, D.T., Bouchard, T.J., Jr., Wilcox, K.J., Segal, N.L., & Rich, S. (1988). Personality similarity in twins reared apart and together. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54 (6), 1031-1039.
- Triandis, H.C. (2000). Cultural syndromes and subjective well being. In E.Diener & E.Suh (Eds.), *Culture and subjective well-being* (pp. 13 -36). Champaign, IL: MIT Press.
- Veenhoven, R. (1992). Happiness in Nations. RISBO series: Studies in socio-cultural transformation, №2, Erasmus University, ISBN 90 72597-46-X.
- Watson, D. (2000). *Mood and temperament*. New York: Guilford.

AFFECTIVE BALANCE AND SCHOOL ENVIRONMENT AT ADOLESCENCE

Eva Papazova, Radostina Antonova

Abstract. *The aim of the article is to study and analyze the affective balance in adolescents from orphanages, segregated Roma school, mixed school and Bulgarian school. 309 adolescents were studied. Bradburn's scales were used (Affect Scales: Positive Affect, Negative Affect, Affect Balance; Bradburn, 1969). The results showed that the adolescents from Bulgarian school were with higher positive affect than the adolescents from segregated Roma school and the adolescents from orphanages.*

Key words: affective balance, social environment, adolescence

Assoc.Prof. Eva Papazova, Ph.D. – she has graduated in psychology at Sofia University “St. Kliment Ohridski”. She is a member of the section “Psychology of personality and methodology of psychological research” to IPHS-BAS. Her professional interests are in developmental, personality and cross-cultural psychology. She is an author of more than 30 scientific publications.

Доц. д-р Ева Папазова – завършила е специалност психология в СУ „Св. Климент Охридски“. Член е на секция „Психология на личността и методология на психологичното изследване“ към ИИНЧ-БАН. Професионалните ѝ интереси са в областта на възрастовата, личностната и крос-културната психология. Автор е на повече от 30 научни публикации.

Radostina Antonova, Ph.D. student – graduated MA, major Psychology at Sofia University “St. Kliment Ohridski “. She has over 13 years experience in development, implementation, monitoring and evaluation of research and training programs for ethnic minority communities in the field of community development, prevention of socially significant diseases, early child development, care and education. Since 2004, she is a national consultant to the Ministry of Health to *Prevention and Control of HIV / AIDS Program* and *Improvement of Tuberculosis Control in Bulgaria Program*. She is an author of 17 scientific publications in prestigious Bulgarian and international journals, including *British Medical Journal*.

Радостина Антонова, докторант – завършила е специалност „Психология“ в СУ „Св. Климент Охридски“. Има над 13 години опит в областта на разработване, реализиране, мониторинг и оценка на изследователски и тренингови програми за представители на малцинствени общности в областта на общностно развитие, превенция на социално значими заболявания, ранно детско развитие, грижа и образование. От 2004 г. е национален консултант към Министерство на Здравеопазването към Програма „Превенция и контрол на ХИВ/СПИН“ и Програма „Подобряване на контрола на туберкулозата в България“. Автор е на 17 научни публикации в престижни български и международни издания, сред които *British Medical Journal*.